

Horváth Péter Iván

A szakfordítások lektorálása Elmélet és gyakorlat

**(Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2011. 238 pp. ISBN:
978 963 9902 71 8)**

Robin Edina

E-mail: robin.edina@gmail.com

Az elsősorban nyelvészeti kiadványokat megjelentető Tinta Könyvkiadó egyik legfrissebb kiadványa, *A szakfordítások lektorálása*, a Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához című sorozat 117. köteteként jelent meg. A könyv szerzője, Horváth Péter Iván nyelvész, angol–spanyol szakos szakfordító, európai uniós konferenciatolmács, bölcész, nyelvtanár; az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) fordítási igazgatója, 2010-től vezető lektora. A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport és a Manyszi szellemi körének tagja. Szakfordító és tolmács képzését az ELTE Bölcsészettudományi Karán szerezte, majd ugyanitt kapta doktori fokozatát a Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Programján. Tanulmányai során általános és alkalmazott nyelvészetre szakosodott.

A könyv Horváth Péter Iván *A lektori kompetencia* címmel megvédett doktori értekezését dolgozza fel, amely elsőként foglalja össze tudományosan a lektorálással kapcsolatos eddigi feltételezéseket, benyomásokat, illetve tapasztalatokat. A könyv végén tekintélyes, nyolcoldalas irodalomjegyzék tanúskodik arról, hogy a szerző valóban a téma szakirodalmának teljes és átfogó feldolgozására törekedett. Ám nem csupán összefoglal, az előzményekre építve elméletet is alkot: kísérletet tesz a lektori kompetencia modelljének megteremtésére, kidolgozza a lektorálás, illetve a lektori olvasás és írás tipológiáját. Rendszeri és kiegészíti a lektorálás magyar nyelvű terminológiáját, amelyet a könyv kilencoldalas szójegyzékében közöl. Az elméleti kérdéseken túl a szerző részletesen leírja az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda Zrt. (OFFI) fordítási folyamatrendszerét, valamint ismerteti két magyar nyelvű lektorálási korpusz elemzésének eredményeit és azok tanulságait. Mindezt nem eszményi vagy előíró jelleggel, hanem tárgyilagosan, hogy betekinthessünk, és valódi képet alkothassunk a lektorok munkafolyamatairól.

A részletes tartalomjegyzék és a köszönetnyilvánítások után a könyv első fejezete *Bevezetés* címmel mutatja be a szerző témaválasztásának okát, a kutatás tárgyát, valamint céljait és hipotéziseit. Az értekezés témája – ahogyan az a könyv címéből is kiderül – a szakfordítások lektorálása. A lektorálás meghatározása jelen kötetben: más által készített szakfordítás anyanyelvi beszélő által, javító céllal végzett, teljes nyelvi és szakmai, kétnyelvű, összehasonlítóan

alapuló, utólagos kézi lektorálása. A szakirodalmi előzmények rövid ismertetése után, amelyekre a későbbi fejezetekben részletesen is kitér, a szerző meghatározza kutatásának jelen és távlati céljait. A lektorálás szakirodalmának és elméletének hiányosságai miatt az értekezés fő célja, hogy megválaszolja a lektorok munkáját, személyét, feladatait érintő kérdéseket, és igazolható ismereteket nyújtson a lektorálásról. Távlati céljai a lektorképzés, a lektorvizsga és a fordítóképzés elősegítése; a fordítóirodai lektorálás ésszerűbbé, hatékonyabbá és szakszerűbbé tétele; valamint a lektorálás magyar nyelvű terminológiájának kialakítása és rendszerezése. Ennek érdekében a szerző öt kutatási hipotézist fogalmaz meg: 1. A lektoráláshoz különleges tudás, lektori kompetencia szükséges; 2. A lektorálás a szükségesnél több változtatással jár; 3. A lektorálás főleg szószintű változtatásokkal jár; 4. A lektorálás inkább a célnyelvhez, semmint a forrásnyelvhez közelíti a fordítást; 5. A lektorálásnak – mint a fordításnak – is vannak univerzális jellemzői. Az itt felsorolt feltevések igazolására az értekezés a korábbi szakirodalom előíró jellegével szakítva a leíró szemléletet követi, kutatás-módszertani szempontból a pozitívista, az eredmények értelmezésében a hermeneutikus paradigmát képviseli.

A bevezető gondolatok után a könyv három fejezeten át tárgyalja a téma elméleti hátterét, a lektorálás folyamatának egymást kölcsönösen feltételező tényezői szerint: a lektor, a lektorálás, és a lektorált szöveg. Az elméleti fejezetek részletesen és kritikusan tárgyalják a szakirodalmi előzményeket, illetve ismertetik a szerző saját tapasztalatain alapuló modelljeit. A második fejezet – *A lektor* – magának a szónak a szótári meghatározásával kezd, majd a lektort mint a fordítás folyamatának résztvevőjét mutatja be, összehasonlítva a fordító és a lektor tevékenységének különbségeit, és kitérve az OFFI lektorainak kapcsolatára a fordítókkal. A szerző ezután a fordítói kompetencia szakirodalmi meghatározására építve kísérletet tesz a lektori kompetencia meghatározására. A lektorok tevékenysége alapján öt – amelioratív, evaluatív, fordítói, komparatív-kontrasztív, korrektív – alkompetenciát különít el. Megállapítja, hogy a lektori kompetencia sok közös vonást mutat a fordítói kompetenciával: egymásba olvadó, nehezen elkülöníthető kategóriák. A nemzetközi szakirodalom alapján a fejezet ismerteti a lektor alapelveit, végezetül pedig meghatározza szerepköreit is.

A harmadik fejezet szintén szótári definícióival kezdi a *lektorálás* elméleti áttekintését, majd rátér a fordítástudományban fellelhető meghatározásokra, és a fordítóirodák lektorálási gyakorlatról alkotott értelmezésére. A szakirodalom alapján áttekinti a lektorálás paramétereit, azokat a tényezőket, amelyeket a lektorok ellenőriznek, valamint tipológiáját, amelyben többek között szerepet játszik a lektorálás hatóköre, funkciója, a nyelvek és lektorok száma, és a lektorált fordítás típusa. A szerző ezek után ismerteti a lektorálás helyét és szerepét a fordítás folyamatában, kitérve a lektorálás, önlektorálás, korrektúra, elő- és utószerkesztés, valamint az átdolgozás közötti különbségekre. A lektorálást – amely lehet kötelező és ajánlott, illetve teljes és részleges – mint a minőségbiztosítás eszközét és kiemelt tényezőjét mutatja be, amely egyre nagyobb jelentőséget kap a fordítás folyamatában. A fejezet a továbbiakban a lektorálás olvasás-, írás- és művelettípológiájával foglalkozik. A lektorálás – etimológiai gyökereit tekintve is – elsősorban olvasást jelent. A pszicholingvisztikai és for-

dítástudományi szakirodalomra alapozva a lektori olvasásnak hat típusát különböztethetjük meg: áttekintő, elemző/fordítói, ismeretszerző, javító/ellenőrző, kereső és korrektúraolvasás. A lektorálás ugyanakkor írás is, és az olvasástipológiához hasonlóan funkciója szerint elemző/fordítói, javító/ellenőrző és korrektúráírás. Ebből következik, hogy a lektorálás változtatásokkal jár, és javítási műveletsorként is értelmezhető, a műveletek négy kategóriájával: beszúrás, törlés, csere, átrendezés. A tipológiák ismertetése után a szerző érdekes eszmefuttatással folytatja értekezését a lektorálás mint nyelvalkító tevékenység és a nyelvművelés kapcsolatáról, majd végezetül felhívja a figyelmet a lektorálás készségfejlesztő szerepére a fordítóképzésben.

A lektorált fordítás címmel tekinti át a negyedik fejezet a lektorálás produktumának elméleti kérdéseit. A lektorált fordítás meghatározása során a szerző megkülönbözteti a lektorált és a nyomdakész fordítást, majd a lektorált fordítást mint szövegtípust mutatja be. Megállapítja, hogy a lektorált fordítás szövegtípusként fordítás, illetve intertextuális szöveg, önálló nyelvvaltozatnak azonban nem nevezhető, mivel a lektori változtatások nem alkotnak összefüggő szöveget. A lektorálás ezek szerint harmadlagos szövegalkotásnak számít, és leginkább folyamatként értelmezhető, illetve vizsgálható. A szerző a továbbiakban részletesen foglalkozik a jó–rossz közötti különbségtétel problémakörével. Végül a lektorált fordítást mint a lektorálási univerzálék megnyilvánulását tárgyalja, tisztázza és összehasonlítja a kompetenciák, alapelvek, paraméterek és univerzálék fogalmát, amelyek külön jelenségeket takarnak, mégis hierarchikus kapcsolatban állnak egymással. A lektorálási univerzálék ebben az összefüggésben a lektorált fordítások olyan általános sajátosságai, amelyeket közvetve a lektori kompetencia, közvetlenül az alapelvek és paraméterek határoznak meg.

A lektorálás elméletét az ötödik fejezetben a kutatás módszertani jellemzőinek bemutatása követi. A vizsgálat két részből áll: hiteles szakfordítások lektori változatainak elemzéséből és egy lektorálási kísérletből, amelynek keretében az adatközlők ugyanazt a fordítást kapták lektorálásra. Az adatközlők csoportját az OFFI öt véletlenszerűen kiválasztott lektora alkotta. A szerző részletesen ismerteti a korpusz összeállításának mennyiségi és minőségi megfontolásait, bemutatja a vizsgált lektorálási paramétereket (szerkesztés, szórend, helyesírás, ekvivalencia, stílus, terminológia) és műveleteket (átrendezés, beszúrás, csere, széljegyzet, törlés). Végezetül pedig meghatározza a lektorálás egységét.

A két lektorálási korpusz részletes elemzését a hatodik fejezet mutatja be. A szerző először ismerteti a nagy korpusz adatait – 81 fordítás 51 féle okirat –, majd egyenként elemzi az öt adatközlő lektor munkáját, a hat lektorálási paraméter és a lektorálási műveletek összefüggésében. Az elemzést bőséges nyelvi példaanyag illusztrálja, és minden lektor munkájának elemzése után külön összefoglalásban szerepelnek az adatokból levonható következtetések. A szerző végül rátér a lektorálási kísérlet eredményeinek ismertetésére, összehasonlítja az öt lektor módosításait, majd külön pontban összegzi a tanulságokat.

A hetedik fejezet a kutatás eredményeit foglalja össze. A lektorok személyes–szakmai tulajdonságainak bemutatása után a szerző a kutatásban meghatározott hat lektorálási paraméter, valamint a műveletek sajátosságait összegzi, először mennyiségi, majd minőségi szempontból. A két korpusz elemzése során

összesített eredmények tanúsága szerint a lektorálásokban a stílus, az ekvivalencia és a terminológia paramétere játssza a legjelentősebb szerepet. A helyesírás paramétere közepes tendenciát mutat, míg a szórend és a szerkesztés száma a legcsekélyebb. Az adatokkal kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy elsősorban statisztikai átlagot mutatnak, az egyes lektorok munkáját egyéni eltérések jellemzik: az egyes lektorok más-más paramétereket helyeznek előtérbe. A számadatok fenti statisztikai megoszlásának lehetséges magyarázatai között említhetők: a hiteles fordítás szerkesztési szabványai és sztereotip szóhasználata, a szakfordítások terminológiai kötöttségei, a többletmunka kerülése. A paraméterek tárgyalását a lektorálási műveletek (széljegyzet, átrendezés, törlés, beszúrás, csere) számadatainak ismertetése követi. Az elemzések alapján megállapítható, hogy a leggyakrabban alkalmazott művelet a csere – gyakorisága messze felülmúlja a másik négy műveleti típust. A szerző szerint ez a leghatékonyabb és leggazdaságosabb módosítási forma: a helytelen változatot egyszerűen a helyes megoldással helyettesíti, kerülve az időigényesebb átrendezést, illetve a kockázatos törlést. Utóbbi két műveletből az elemzett adatok szerint jelentősen kevesebbet hajtanak végre a lektorok.

Az eredmények tükrében a szerző végül külön pontokban ellenőrzi a kutatás öt hipotézisét. Az első hipotézist, miszerint a lektoráláshoz különleges tudás, lektori kompetencia szükséges, a szerző a második fejezetben az elméletre alapozva nagyrészt megcáfolta. A korpuszvizsgálat eredményei alapján azonban megállapítja, hogy a korábban felsorolt amelioratív, evaluatív, fordítói, komparatív-kontrasztív és korrektív alkompetenciákon kívül a lektori kompetenciának része a hat lektorálási paraméter azonosítása és az ötféle művelet végrehajtása is, amely sajátos tudást feltételez, tehát az első hipotézist a szerző igazoltnak tekinti. A második hipotézis szerint a lektorálás a szükségesnél több változtatással jár. A kutatás során az adatközlők olyan módosításokat is végrehajtottak a fordított szövegeken, amelyek inkább egyéni ízléseket tükröznek, és nem magyarázhatók a nyelv norma- és szabályrendszerével, így az adatok alapján ez a hipotézis szintén helytállóan tűnik. A lektorálási műveletek gyakorisági vizsgálata (a beszúrás és törlés túlnyomó főlénye) alapján a szerző a továbbiakban megállapítja, hogy a lektorálás valóban főként szószintű változtatásokkal jár. A korpuszvizsgálatok alátámasztják azt a feltételezést is, miszerint a lektorálás inkább a célnyelvhez, semmint a forrásnyelvhez közelíti a fordítást, hiszen a hat lektorálási paraméter közül csupán egy, az ekvivalencia paramétere összpontosít a forrásnyelvre, a többi a célnyelvhez kapcsolódik. Az ötödik hipotézis szerint a lektorálás saját univerzálékkal, vagyis általános jellemzőkkel rendelkezik, amelyek a fenti, igazolást nyert hipotézisek alapján a következőképpen fogalmazhatók meg: a lektorálás inkább a célnyelvhez, és nem a forrásnyelvhez közelíti a fordítást; a szükségesnél több, illetve főként szószintű változtatásokkal jár.

Lektori értekezését a szerző a nyolcadik fejezetben *Kitekintés* címmel zárja. Hangsúlyozni kívánja, hogy a lektorálás tudományos vizsgálata, elméleti meghatározása még számos tisztázatlan kérdést, felderítetlen területet rejt magában. A lektorálás alapos megismeréséhez tehát további interdiszciplináris kutatásokra van szükség. A szerző felveti, hogy a lektorálást önálló tudományágként, a fordítástudománytól elválasztva, ám azzal összekapcsolva is lehetne

értelmezni, tanulmányozni. Az új diszciplinát *lektorálástudomány* elnevezéssel vezetné be a szakirodalomba, és James Holmes (1972) fordítástudományra kidolgozott modellje alapján a következő felosztását javasolja: 1. Elméleti lektorálástudomány – a. Eredményközpontú. A lektorált fordítás; b. Folyamatközpontú. A lektorálás; c. Metaelméleti; 2. Alkalmazott lektorálástudomány – a. A lektorképzés; b. A lektori képesítővizsga; c. A lektorálás mint a fordítóképzés segédeszköze; d. Az intézményi lektorálás szervezése; e. A lektorok helyzete, szervezetei, szerepei.

Horváth Péter Iván lektori kompetenciáról szóló könyve tagadhatatlanul a lektorálás frissen alakuló tudományának alapműve. Kétségtől nagy hiányt pótol a nyelvtudományban, hiszen a lektorálás olyan tevékenység, amely hosszú idő óta része a fordítás folyamatának, sőt, a minőségbiztosítási követelmények miatt egyre nagyobb hangsúlyt kap, ám mindezidáig a szakirodalom nem sok figyelemre méltatta. A fordítástudomány számára a lektorálás tanulmányozása különösen fontos, hiszen a lektorok munkájának vizsgálatával a fordításról is gazdagodnak ismereteink. A szerző kimerítő részletességgel foglalja össze a hazai és nemzetközi szakirodalmi műveket és modelleket – nemcsak a fordítástudomány, hanem az általános és alkalmazott nyelvészet egyéb területeiről is –, amelyekre építve megveti a lektorálás tudományának elméleti alapjait, valamint rendszerezi és kiegészíti a lektorálás magyar nyelvű terminológiáját. A lektorálási alapelvek, paraméterek és műveletek, a lektori olvasás és írás tipológiájának felállításával valóban közelebb jutunk a lektori kompetencia megértéséhez, ám a lektorálástudomány kutatóira még számos feltérképezetlen terület vár.

A lektori kompetencia modellje tovább finomítható, hiszen egyelőre még tisztázatlan, hogy – számos hasonlóságuk ellenére – pontosan milyen készségek választják el a lektort a szakfordítótól. A szerző által felsorolt lektorálási paraméterek közül fájón hiányzik egy olyan pont, amely a nyelvi norma követelményeinek (más szóval talán nyelvhelyességnek) a szintjét jelölné (pl. az egyik esettanulmányban említett *követhetők–követhetőek* vagy *ami–amely* kérdése), amely nem tartozik sem a helyesírás, sem pedig a stílus problémakörébe. A mulasztás oka talán az a tény, hogy a vizsgálat alapját képező korpusz kizárólag hiteles fordításokból állt, amelyek között nagy számban szerepeltek kötött terminológiát, sztereotip nyelvhasználatot mutató dokumentumok – házassági anyakönyvi kivonatok, érettségi bizonyítványok stb. Szintén ez lehet a magyarázata annak a megállapításnak is, miszerint a lektorok főként szószinten javítanak. A kutatás hipotéziseit ezért további vizsgálatokkal szükséges igazolni – más műfajba tartozó szövegek esetében is, ahol kevesebb a szóhasználati szabvány, és a korpusz nem zárja ki eleve egyes paraméterek és/vagy műveletek gyakoriságát. A szerző univerzálénak tekinti azt az észrevételt is, hogy a lektorálás a szükségesnél több változtatással jár, ám az explicitáció vizsgálata még magyarázatot adhat erre a jelenségre. Horváth Péter Iván tehát joggal jegyzi meg, hogy a kutatás ezen pontján túlzásnak tűnhet az *univerzálé* kifejezés, és egyelőre inkább tendenciákról beszélhetünk. Ahogyan azt a szerző is előre jelzi, a későbbi interdiszciplináris kutatások, amelyek a lektorálástudományon belül a lektorálás további válfajaira is bizonyára kiterjednek majd, több fényt vethetnek azokra

a jellemzőkre, amelyeket valóban a lektorálás általános, univerzális sajátosságainak tarthatunk.

Horváth Péter Iván *A szakfordítások lektorálása* című könyvét mindazok nagy érdeklődéssel forgatják majd, akik fontosnak tartják a lektori tevékenységről fellelhető elméleti és gyakorlati ismeretek összefoglalását, rendszerezését, és támogatnák a lektorálás mint új diszciplína fejlődését és tudományos elismerését. Bátran kezükbe vehetik az értekezést mindazon kezdő és hivatásos szakfordítók, akik munkájuk során számíthatnak arra, hogy lektorok javítják majd elkészült fordításaikat, illetve máris gyakran szembesülnek lektori beavatkozásokkal. Végezetül, de nem utolsó sorban, a könyv gyakorló lektorok számára is hasznos információkat nyújt, hiszen a lektorálás elméletének összefoglalásával, a lektorok tevékenységét vizsgáló kutatás elemzésével hozzájárul ahhoz, hogy a lektorok tudatosabban és nagyobb szakértelemmel végezzék munkájukat.